

Les limitacions de l'organització i del discurs en aquest republicanisme espanyol a Argentina, que foren l'origen de la seua migrada capacitat de mobilització i de cohesió del col·lectiu d'emigrants, expliquen també en part un fracàs que s'inscriu fonamentalment en el declivi republicà a Espanya des de 1907. Aquesta conclusió d'Àngel Duarte, que destaca de nou el paral·lisme i la connexió entre la mobilització a les societats d'emigrants i la mobilització a les societats d'origen, coincideix amb les de X. M. Núñez Seixas relatives al cas de l'associacionisme local i comarcal gal·lec. Tots dos il·luminen qüestions com ara el retard, respecte a d'altres importants col·lectius d'emigrants, en la constitució de formes de sociabilitat i d'identificació estrictament política entre els espanyols a Argentina.

La pertinència en l'anàlisi i l'ús ajustat de les diverses fonts per part d'Àngel Duarte ha evitat que el seu treball caigués en la temptació, comprovable en alguns estudis sobre la participació política dels immigrants en el sistema polític argentí, d'exagerar i no definir com cal la seua mobilització ocasional enfront de la seua inactivitat habitual. A partir d'aquest treball, disposem de nous elements d'anàlisi, si el que es pretén no és només constatar un fet —l'escassa participació dels immigrants en el sistema polític del país del Plata—, sinó respondre més a fons la tesi de Gino Germani, recuperada adés per Di Tella, sobre l'efecte negatiu d'aquest abstencionisme en la consolidació d'una democràcia estable. Com correspon a una investigació que contribueix de manera ben significativa a l'avanç del coneixement d'un problema, l'estudi de Duarte suggereix noves possibilitats de participar en aquest debat obert. Més encara si s'aprofundeix en l'estudi de la diferent participació de l'elit republicana espanyola en la política argentina, respecte de la del conjunt del col·lectiu d'emigrants, aprofitant el marc esplèndid traçat per l'autor.

NÚRIA TABANERA GARCIA
Universitat de València

Foralismo, Derechos Históricos y Democracia, Madrid, Fundación BBV, 1998.

Ens trobem al davant d'una obra en la qual la història i la política es troben o, més aviat, on la primera ix a l'encontre de la segona amb una vocació d'utilitat: que *«la historia sirva no a los anticuarios sino a los constructores y el derecho responda a su finalidad de permitir la solución de conflictos»*, afirma el pròleg que signen Miguel Herrero de Miñón i Ernest Lluch, directors del curs d'estiu de la Universitat del País Basc que dona nom a aquest llibre, el qual arreplega les ponències que s'hi van presentar. Com se'n desprèn del pròleg, l'obra pretén reivindicar, des de punts de mira diferents, les possibilitats obertes per la Constitució de 1978 al reconeixement i el desenvolupament dels fets diferencials a través d'una millor comprensió de la categoria dels «Drets Històrics dels territoris forals» que ella empara, en presentar-los com un «factor eficaç d'integració política». Es tracta així de contribuir a *«la comprensión de los Derechos Históricos como una categoría que repristina, a la altura de nuestro tiempo, los hechos diferenciales, hoy, en ciertos casos, verdaderamente nacionales, que en su día expresó la foralidad, y cuya proyección de futuro ha de ser jurídicamente formulada para ser democráticamente actualizada»*. Deixant de banda aquests propòsits —que no dubte divideixen la comunitat dels historiadors respecte a la legitimitat i el grau de presència de la història en la política i de la política en la història—, anem a realitzar un breu esbós sobre

els continguts i les aportacions principals dels quinze textos diferents que integren l'obra. El seus autors són majoritàriament professors universitaris, historiadors i juristes, procedents de diverses universitats espanyoles —Barcelona, València, Saragossa, Sevilla, Navarra i País Basc—, als quals s'afegeixen polítics i un acadèmic.

Hom pot agrupar els textos en tres grans blocs: els que es refereixen als ordenaments jurídics de la Corona d'Aragó, els que estudien la foralitat basca i navarresa i, per fi, els de caràcter més genèric. Dins el primer bloc, el professor d'història del dret Jesús Lalinde fa un recorregut pels ordenaments jurídics de la Corona d'Aragó —amb un tractament diferenciat dels casos d'Aragó, Catalunya, País Valencià i Mallorca—, tot observant llur gènesi, consolidació i crisi. Prèviament, Lalinde ofereix unes precisions conceptuals en les quals distingeix entre foralitat i dret, categoria aquesta darrera que només reserva per a l'ordenament jurídic català. Precisament sobre Catalunya escriu Ernest Lluch, qui defensa la hipòtesi que al set-cents català hi hagué prou reivindicacions foralistes —representades sobretot per dos escrits, *Via fora els adormits* (1734) i *Record de l'Aliança* (1736)— com per a sostenir l'existència d'una continuïtat entre l'austriacisme derrotat el 1714 i la Renaixença, continuïtat que es féu present a les Corts de Cadis mitjançant els diputats catalans. Trenca així, tot seguint Josep Fontana, amb aquella visió tradicional de la història de Catalunya que estableix una fractura radical l'any 1714. Altrament, sí que el considera una fractura la jurista Encarna Roca Trias, no pas perquè aquest any s'inaugurés una era de centralisme —la pretensió d'establir-lo va fracassar—, sinó perquè va obrir un període de característiques polítiques noves, derivades de la nova concepció de l'Estat que es va imposar, i perquè va fer de revulsiu —en això segueix Henry Kamen— per al sorgiment del sentiment de la identitat nacional catalana. D'ací es va passar a la «invenció» d'una consciència de poble sobirà, que qüestionava el principi de sobirania nacional en la seua formulació típica i que va impedir la consecució d'una codificació civil única per a tot l'Estat. Roca s'endinsa en el problema foral des de la perspectiva de la codificació civil, considerada com la història d'una «modernització impossible», que arrela al segle XVIII i que, malgrat haver-se acabat teòricament el 1889, mai no va assolir la unitat de règim civil entre els espanyols, consolidant així una «peculiaritat» específica d'Espanya en el context dels països europeus.

També el jurista Jesús Delgado s'endinsa en els viaranys de la codificació civil, tot centrant-se en el seu acoblament amb el dret aragonès i en els seus efectes sobre aquest. Delgado analitza l'intent de formar el 1880 un Codi Civil complet de l'Aragó, el procés d'elaboració des dels anys 90 d'un apèndix específic al Codi Civil espanyol, el paper que va fer el dret civil aragonès en les propostes autonomistes formulades durant la II República espanyola i, finalment, l'Estatut d'Autonomia d'Aragó. Alhora, fa una lectura de la Disposició Addicional Tercera com a «clàusula foral» —mitjançant la qual l'Aragó es proclama «territori foral», que aspira a actualitzar el seu «règim foral»— i de la Disposició Addicional Segona de la Constitució espanyola de 1978, que afirma que fou dictada tan sols en consideració al dret foral civil d'Aragó.

El llibre que ens ocupa recull un bon nombre d'estudis sobre la foralitat basca. El primer, de José M.^a Portillo, professor de la Universitat del País Basc, ressegueix una línia d'interpretació dels ordenaments jurídics bascos, nascuda a finals del segle XVI, que els assimilava a constitucions territorials, expressions de comunitats polítiques perfectes d'origen autònom. Una línia d'interpretació dels furs de clar contingut *republicà*, que reconeixia capacitat sobirana a la comunitat provincial —sense que això significués antimonarquisme— i que, a inicis del segle XIX, va substituir la idea forta de sobirania per la d'independència, sense que això, al seu torn, significués segregació *sino*

capacidad [d'aquells territoris] *para tener constitución diferenciada que regulara su funcionamiento dentro de la monarquía*. Curull d'anàlisis suggeridores, el text de Portillo ressegueix —des d'Andrés de Poza fins Aranguren i Sobrado, passant per B. A. Egaña, Llorente i Fontecha— una manera d'interpretar i transmetre una imatge determinada dels furs, generadora d'una cultura de caire «republicà», que va ajudar a la consolidació de la foralitat durant la segona meitat del segle XVIII. Per la seua part, Joseba Agirreazkucnaga, també professor de la Universitat del País Basc, s'ocupa, amb una perspectiva cronològica centrada en els anys 1808-1844, d'una qüestió clau en la historiografia basca, les negociacions forals, enriquida amb investigacions recents de diversos autors relatives a Biscaia i al conjunt de les *Provincies Bascongades*. Proposa un acostament a les dues generacions de personatges que protagonitzaren l'*arreglo* o «modificació» dels furs bascos en temps de la revolució liberal, adoptant com a perspectiva geogràfica l'«Espanya foral» —Àlaba, Guipúscoa, Biscaia i Navarra— del mapa de Torres Villegas de 1852 que hi insereix i que representa l'únic material iconogràfic de l'obra.

Javier Corcuera, amb el seu interessant i polèmic treball sobre drets històrics i nacionalisme basc —tema del qual l'autor, també de la Universitat del País Basc, és especialista— repassa la relació entre tots dos des de les acaballes del vuit-cents fins als nostres dies, tot i que, segons diu, al primer aranisme no hi cap el concepte de «drets històrics» i que el Partit Nacionalista Basc el fes servir per primera volta en un manifest de 1922. Cal destacar els seus comentaris sobre el valor mític de la foralitat, recolzats en els estudis de Roland Barthes, i sobre la presència dels discursos polítics del segle XIX en el debat al voltant dels drets històrics reconeguts a la Constitució de 1978. Mentre Corcuera nega l'existència d'un *problema basc* que no siga el d'ETA, el professor de la Universitat Pública de Navarra Gregorio Monreal —qui s'estima més esmerçar el terme *qüestió basca*— l'afirma i fa remuntar-ne l'origen a principis del segle XVIII, a la Guerra de Successió i als decrets de Nova Planta. Monreal s'atura en els problemes de la foralitat al segle XIX, presentant el decret esparterista de 29 d'octubre de 1841 com el fet que «*arrasó literalmente la foralidad*», en quedar aquesta reduïda des de llavors al que anomena «*resto foral*» —visió no compartida per altres especialistes en el període—, per a concloure amb el moviment autonomista de 1917-1918 i amb l'informe de la Societat d'Estudis Bascos de 1930. Registra el que, segons sembla, fou l'ús per primer cop del concepte drets històrics, en un manifest preautonòmic de les diputacions basques de 1917.

També esmenta el problema basc Jaime García Añoveros, catedràtic d'hisenda pública a la Universitat de Sevilla, en afirmar que des del punt de mira foral no existeix i que és, de la República ençà, un problema de nacionalisme, malgrat que es puga barrejar de vegades amb el foralisme. Des d'una perspectiva hisendística, el text de García Añoveros s'ocupa de la foralitat basca i de la seua conversió en un règim d'autonomia de gestió tributària des de 1876-1878, que anomena «*nova foralitat*», la qual «*quiebra parcialmente*» en 1936-1939 i que es ressuscita, es «*restaura*», a l'Estatut d'Autonomia del País Basc. Un Estatut que en matèria impositiva qualifica de foralista —el poder tributari basc no resideix al Parlament, sinó a les Juntes Generals— i que fa del País Basc una organització política singular per la interpenetració entre autonomisme i foralisme. Es clou el seu treball amb un capítol dedicat als problemes actuals suscitats pel règim de concerts, proposant un sistema alternatiu al vigent del *cupò* —en el disseny del qual va intervenir al seu dia l'autor—, que siga més compatible amb la conveniència actual d'un sistema tributari únic o, si més no, homogeni. També s'ocupa del règim tributari basc, per bé que des d'una altra perspectiva, l'co. Javier

Moreno Portela, director general de Política Fiscal i Financera de la Diputació guipuscoana, al text del qual s'explica l'acord de la Comissió Mixta del *Cupo* per actualitzar i modificar el concert de 27 de maig de 1997.

Al darrer bloc dels que hem establert, Mariano Peset, catedràtic d'història del dret de la Universitat de València, dedica el seu treball a la idea d'autonomia, tot afirmant-ne la presència continuada a la història espanyola dels últims segles, enfosquida per una historiografia que des de Modesto Lafuente ha fornit una visió centralista i ha maldat per dissimular els moviments regionals. Peset mostra amb deteniment l'àmplia difusió d'una idea semblant el segle passat, mitjançant l'estudi dels escrits regeneracionistes, en especial els d'Altamira, Picavea i Costa. Tot i reconèixer que en aquest punt llurs propostes foren febles, moderades i, fins i tot, canviants, com s'esdevé amb Costa, Peset les presenta com a testimoni de la importància que tenia a l'època el dilema Estat centralitzat-Estat plural. I és que l'escrit de Peset tracta també de respondre a dos interrogants d'un gran abast, oferint-ne una resposta suggerent —per bé que en la nostra opinió caldria parlar compte en més variables—, que no anem a avançar: per què fracassà l'Estat centralitzat? i per què no fou possible un Estat plural?

Bartolomé Clavero, catedràtic d'història del dret de la Universitat de Sevilla, en un text molt interessant, ple de suggeriments i compromès, reflexiona sobre la relació entre història, historiografia i constitucionalisme des de Cadis fins el 1978. Clavero estudia el paper de la història com a productora de la Nació amb majúscula, de l'ens col·lectiu que és subjecte i objecte de la Constitució mateixa, un ens que *«precisa preconstitución por gracia de la historia pues, al contrario que el individuo, no está dado»*. La seua existència permet de reconèixer i garantir drets a l'individu. Trenca així la dicotomia entre drets individuals i drets col·lectius, individu i nació, que tan present es troba al debat polític actual: *«Ja Nación hace posible al individuo»*, sentència. S'endinsa tot seguit en la Constitució de 1978 i en la Disposició Addicional Primera, per a reclamar-ne una lectura integral que permeti valorar el reconeixement que s'hi fa de l'existència dels furs, d'un dret col·lectiu, històric, anterior a la Constitució i, per tant, d'un subjecte polític distint a la Nació espanyola, del subjecte col·lectiu basc, que ve a ser reconegut com a component de l'espanyol de manera paritària, però que està sotmès al marc constituent infranquejable dels drets i llibertats (és així com interpreta Clavero el «marc de la Constitució» al qual al·ludeix l'Addicional Primera). En opinió de Clavero, la Constitució, en virtut de les seues disposicions Addicional Primera i Derogatòria Segona, va obrir la possibilitat de replantejar de manera més àmplia i sistemàtica l'autodeterminació i l'autogovern basc i navarrès, possibilitat no explorada, que l'autor convida a resseguir.

El text de l'acadèmic Miguel Herrero de Miñón, dedicat a explicar l'estructura i funció dels drets històrics, recull part de les teories que ha anat defensant d'uns anys ençà en diverses publicacions i connecta amb algunes de les qüestions tractades per Clavero. Considera Miguel Herrero que l'Addicional Primera equival al reconeixement de cossos polítics *«singulares e infungibles»* i que aquesta disposició no remet a la història o la historiografia, sinó a la historicitat. A partir d'ací, planteja una lectura del concepte de drets històrics com a complexos institucionals de normes, valors i representacions que doten d'identitat un cos polític que pot, d'aquesta manera, autodeterminar-se. Herrero de Miñón discrepa de la tesi de Clavero sobre el «marc de la Constitució», al qual es refereix l'Addicional Primera, en afirmar que aquest marc és només la mateixa Constitució substancial, ja que únicament així adquireix sentit i utilitat plens l'esmentada disposició. El text de Miguel Herrero —que començava comprovant l'existència d'un problema pendent des del segle XVIII, el de la plurinacionalitat espanyola que no acaba

de trobar «*su adecuado molde constitucional*», el qual, afirma, no fou ni el del centralisme vuitcentista, ni és el de l'Estat de les autonomies— es tanca amb la famosa frase sobre la unitat de l'Estat, salvada en els grans principis, els grans vincles —una mateixa monarquia i un mateix parlament—, que va circular en diverses ocasions per les Corts del segle XIX. L'autor la rescata, per tal de reclamar un tractament dels fets diferencials que en supere la reducció a les pautes autonòmiques que preveu la Constitució.

L'obra es clou amb dos escrits breus —del nacionalista Joseba Arregui i el socialista Jesús Eguiguren— sobre el valor actual dels drets històrics, que contenen, segons el primer d'ells, possibilitats no explorades per a superar la integralitat de l'Estat nacional espanyol i que representen, en opinió del segon, un punt d'encontre de totes les forces polítiques basconavarreses en el procés de normalització i pacificació del país. Tot plegat, una obra concebuda com espai d'encontre entre història i política. Una obra, doncs, per al debat i la reflexió, tant històrica com política.

CORO RUBIO POBES
Universitat del País Basc

Josep TORRÓ, *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert/Diputació Provincial d'Alacant/Universitat de València, 1999.

Enric GUINOT, *Els fundadors del regne de València*, 2 vols., València, Edicions Tres i Quatre, 1999.

Constitueix un lloc comú dir que l'obra o les obres ressenyades tenen una gran importància, i que aporten grans innovacions al coneixement. En aquest cas, dir això no forma part dels ditiràmics elogis que se suposa que ha de repartir l'autor de la ressenya. Es tracta, *realment*, de dues obres fonamentals del medievalisme valencià, tal com veurem a continuació. I, tot i tractar-se d'obres molt diferents per contingut, metodologia i intencions, tenen una sèrie de punts en comú que no fan arbitrària la seva inclusió en la mateixa ressenya, malgrat que aparentment només coincideixin en la cronologia.

L'obra de Josep Torró és una adaptació resumida de la seva tesi doctoral *Colonització feudal i resistència andalusina al Regne de València. La frontera meridional (1238-1277)*, llegida a la Universitat de València al 1996, i Premi Ferran Soldevila d'Investigació Històrica, 1997. Amb aquesta publicació, Torró culmina una llarga sèrie de treballs sobre la conquesta i colonització de la regió citada.¹ Aquests estudis es poden inserir, simplement, dintre de la llarga literatura sobre la «reconquesta» de València, a la qual hom ha de reconèixer una gran taxa de fertilitat, des de Sanchis Guarnier a R. I. Burns. Estem, doncs, davant del que hom podria qualificar, de manera eclèctica, innòcua i acadèmica com «una altra interessant aportació»? *Realment*, no. Aquest llibre no encaixa dins d'aquesta tranquil·litzadora classificació, ni ho pretén. Per començar, ni el llibre ni l'autor tenen res a veure amb «l'acadèmia» institucionalment parlant. Josep Torró és un historiador que comença a deixar de ser inclòs dins d'aquella divertida taxonomia

1. J. TORRÓ, *La formació d'un espai feudal. Alcoi de 1245 a 1302*, Diputació de València, 1992.